

SARILAR KÖYÜ ÇIRALIK ÇEPNİ ALEVİ ZİYARETİ VE TÜRK AĞAÇ KÜLTÜNE BAĞLI BAZI İNANIŞ VE UYGULAMALAR*

Mustafa GÜLTEKİN**

Özet

Türk halk kültüründe mevsim geçişlerine bağlı olarak oluşan çeşitli bahar bayramları ve kutlamalar vardır. Nevruz, Hıdırellez gibi yaygın kutlamaların yanı sıra ekonomik geçim kaynaklarına bağlı olarak oluşan koç katımı, saya ve saban toyu gibi kutlamalar ve inanç sistemi ile ilişkilendirilen ziyaretler de mevsim geçişleriyle ilgili kutlamalardır. Özellikle Alevi-Bektaşî inanç sistemi içerisinde ziyaretler, mensubu olunan inanç zümresinin pratiklerinin sergilendiği ve yaşatıldığı ortamlar olarak önemli dinî ve kültürel etkinliklerdir. Alevi ziyaretleri, bir türbeye bağlı olarak gerçekleştirilebildiği gibi türbelerden tamamen bağımsız olarak kutsiyet atfedilen belirli mekânlarda da gerçekleştirilebilmektedir. Bu makalede, Gaziantep Çepnilerinde ziyarete çıkma ritüeli ve bu ritüele bağlı inanış ve uygulamalar Sarılar Köyü Çıralık ziyareti örneğinden hareketle değerlendirilmiş ve Çıralık adının kaynağı, Çıralık etrafında oluşan anlatılar incelenmiştir. İnceleme sonucunda, Türk ağaç kültürü ve bu külte bağlı olarak oluşan uygulamaların, Gaziantep Çepnileri arasında yaşadığı ve ziyaret geleneğine bağlı olarak varlığını sürdürdüğü, ziyaret için çıkılan mekânların anlam kazanmasında menkıbe ve anlatıların önemli rolü olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Çepniler, Alevilik, Sarılar köyü, halk inanışları, ziyaret, ağaç kültü

THE VISIT OF CIRALIK CEPNI ALEWIS IN SARILAR VILLAGE AND SOME BELIEFS AND PRACTICES CONNECTED TURKISH TREE CULT

Abstract

In Turkish folk culture, there are various spring festivals and celebrations according to the changes in the seasons. In addition to commonly celebrated festivals such as Nevruz and Hıdırellez, there are festivals like mating of sheep (koç katımı), saya, plow feast (saban toyu) stemming from the lack of economic resources, and the visits related to belief systems are also some of the mid-season celebrations. Especially, the visits within Alewi-Bektaşî belief systems are among the most important religious and cultural activities since they are the settings in which the religious practices are performed. Alewi visits can be made to both tombs and some certain places attributed to holiness apart from those tombs. In the present article,

* Bu makale TÜBİTAK 113K056 numaralı proje kapsamında hazırlanmıştır.

** Yrd. Doç. Dr., Gaziantep Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Gaziantep/Türkiye
gultekin@gantep.edu.tr.

DOI:10.12973/hbvd.70.114.

the visiting rituals in Gaziantep Çepnis and the practices and activities in these rituals were evaluated with reference to the patterns in the visit of Çıralık in Sarılar village. The origin of the name, Çıralık, and the stories composed around Çıralık were examined. As conclusions of the study, it is possible to mention that Turkish tree cult and the practices of this cult are still exists among Gaziantep Çepnis and in relation to the practices of visits. It was also revealed that sagas and stories play important roles for those places to gain value and meaning.

Key Words: Çepnis, Alewism, Sarılar village, folk beliefs, visit, tree cult

Giriş

Kültür ve medeniyetlerin meydana gelişinde yaşanan coğrafyanın, o coğrafyanın iklim özelliklerinin ve bu coğrafya üzerinde yaşayan insanların yaşam biçimlerinin önemli etkisi vardır. Günlük hayatın akışını belirleyen coğrafya, insan unsurunun yaratıcı etkisi ile kültür ve medeniyetin oluşumuna yön verir. İnsanoğlu üzerinde yaşadığı coğrafyayı, mekânı anlama ve anlamlandırma, kontrol altına alma, ondan faydalanma sürecinde bazı uygulamaları yaratır ve bu uygulamalar mekâna anlam katmada önemli rol oynar. Mekân, bir taraftan kültürün oluşumuna kaynaklık ederken bir taraftan da insan, yaşadığı coğrafyayı kontrol altına alma, yönetme veya yönlendirme çabası içerisinde mekânı dönüştürür. Dursun Yıldırım'ın ifadesiyle, bu kültürel faaliyetler sonucunda coğrafya vatan kılınmış olur (Yıldırım, 1998). Herhangi bir sebebe bağlı olarak vatan kılınan coğrafyadan başka bir yere göç edilmesi durumunda, insanoğlu sadece fiziksel mal varlığını değil, aynı zamanda vatanını ve o vatan üzerinde yarattığı kültürü de beraberinde yeni coğrafyaya getirir ve o coğrafyayı yeniden vatan kılar (Yıldırım, 1998). Tarih boyunca çeşitli sebeplere bağlı olarak Anadolu coğrafyasına göç eden Türk boyları, eski inanış ve uygulamalarını da göç ettikleri yeni coğrafyaya taşımışlar ve bu uygulamaları koruyarak günümüze kadar yaşatmışlardır. Oğuz boylarından biri olan Çepniler de Anadolu sahasına göç edip yerleşerek eski kültürel değerlerini ve inanışlarını yaşatmaya devam etmişlerdir.

Anadolu'nun Türkleşmesinde önemli rol oynayan Çepniler (Sümer, 1992: 241; Çelik, 1999: 10; Çelik, 2002), Türkiye'nin değişik bölgelerinde yaşamaktadırlar¹. Günümüzde Çepnilerin yaşadığı önemli kültür merkezlerinden biri de Gaziantep'tir. Tarihî kaynaklarda Halep Türkmenleri arasında gösterilen Gaziantep Çepnilerinin Rum Kale yöresinde yaşadıkları ve Kasabalar, Korkmazlı, Sarılı, Karalar, Köşeler ve Şuayyibli adlı oymaklara ayrıldıkları kaydedilmiştir (Sümer, 1992:244; Şimşek Umacı, 2011: 6).

Bu makalede, Gaziantep Çepni köylerinden Sarılar Köyü'nde her yıl Mayıs ayının ikinci pazar günü gerçekleştirilen Çıralık ziyareti incelenmiş, bu ziyaret çerçevesinde Türk ağaç kültü ile ilgili inanış ve uygulamalar üzerinde durulmuş ve ziyaret için çıkılan mekânın kutsallaştırılması işlevini yerine getiren anlatılar içerik ve işlevleri göz önüne alınarak değerlendirilmiştir.

Günümüzde Gaziantep iline bağlı Yavuzeli, Nizip ve Araban ilçelerinde Çepni yerleşimleri bulunmaktadır. Yavuzeli ilçesine bağlı Sarılar, Kuzuyatağı (Miseyri), Göçmez (Milelis), Yukarı Kayabaşı, Aşağı Kayabaşı, Yeniköy, Dereköy, Halilbaş, Bülbül ve Yarımca köylerinde; Nizip ilçesine bağlı Köseler Köyü'nde ve Araban ilçesine bağlı Başpınar, Gümüşpınar ve Hasanoğlu köylerinde Çepniler yaşamaktadır. Gaziantep merkezde ve köylerde yaşayan ve Alevi inancına mensup olan Çepniler, Musa-i Kazım Ocağı ve Yusuf Dede Garkın Ocağı'na bağlıdır. Gaziantep Çepni köylerinde Musa-i Kazım dedelerinin erkânları devam etmektedir ve cem ritüeli yapılmaktadır. Kent merkezinde yaşayan Çepniler de inançlarını yaşamaya ve yaşatmaya devam etmektedirler.

Gaziantep'te yaşayan Çepniler, Oğuz boylarından Çepni boyuna mensup olduklarını bilmektedirler ve günlük konuşmalarda Çepni kelimesi, Oğuz boyunu ifade edecek şekilde kullanılmaktadır. Yörede yaptığımız alan araştırmalarında genel olarak Çepni kelimesinin boy adı olarak kullanıldığı, Alevilik ile özdeşleşen bir kavram olmadığı görülmektedir. İç göç neticesinde Gaziantep merkezde, özellikle de Şahinbey ilçesine bağlı Düztepe Mahallesi'nde de Çepniler yaşamakta ve diğer Alevi topluluklar ile iletişim ve etkileşim hâlinde bulunmaktadırlar. Çepni olmayan Alevi topluluklarıyla olan bu iletişim, Çepni kelimesinin boy adı olarak kent merkezinde de yaygın bir şekilde kullanılmasını sağlamıştır.

1. Çıralık Çepni Ziyareti ve Çıralık Adı

Gaziantep yöresindeki Çepni yerleşimi olan köylerde birbirinden farklı ziyaret mekânları bulunmaktadır. Alan araştırmalarımız sırasında Çepni köylerinin genellikle birbirlerinin ziyaretlerine katıldıkları gözlenmiştir. İnceleme konusu olarak belirlediğimiz Çıralık ziyareti de Gaziantep Çepnilerinin yaşadığı yerleşim birimlerinden biri olan Sarılar Köyü'nde bulunmaktadır. İdari olarak Gaziantep'in Yavuzeli ilçesine bağlı Sarılar Köyü sınırları içerisinde bulunan ve Çıralık olarak adlandırılan mevkiye ziyaretler günümüzde her yıl Mayıs ayının ikinci Pazar günü düzenlenmektedir. Sadece Sarılar Köyü'nde yaşayan Çepniler değil, aynı zamanda Gaziantep'in diğer ilçelerinde ve köylerinde yaşayan Çepniler de bu ziyarete katılmaktadırlar. Çepniler dışında yörede yaşamakta olan Alevi veya Çepni olmayan kişiler de ziyarete davet edilmekte ve ziyarete katılmalarından memnuniyet duyulmaktadır. (KK.1, KK.5).

Gaziantep Çepnileri, Alevi inanç sistemi çerçevesinde kutsal kabul edilen çeşitli mekânlarda ziyarete çıkmaktadırlar. Ziyaret için çıkılan mekânların bir kısmında (Hacı Kureyş, Seydi Kureyş ve Karababa ziyareti gibi) kutsal kabul edilen kişilere ait türbeler bulunmaktadır. Ancak Sarılar Köyü ziyareti Çıralık'ta herhangi bir mezar veya kutsal bir kişinin yattığı türbe bulunmamaktadır. Türbe bulunsun veya bulun-

masın ziyaretlerin, Gaziantep Çepnilerinde inancın önemli bir parçası olduğu görülmektedir.

“Müslüman Türk topluluklarında ve daha da genel olarak Türk dünyasında çeşitli unsurları ve yönleri ile türbe, adak ve ziyaret dindarlığı toplum kültürü ve “yaşanan din”in çok önemli bir vechesini oluşturmakta; veli, eren, evliya, ermiş, abit, zahit, alim, sofu, seyit, gazi, mübarek, pir, dede, baba, abdal, şehit gibi adlarla anılan kimselerin yattıkları yerler olarak bilinen yatır, türbe, kümbet, tekke, ziyaret, dede mezarı gibi adlarla anılan kutsal mekânlar, sahip oldukları manevî güç ve meziyetler sayesinde çok önemli birer çekim merkezi olarak kalmaya ve türlü dilek ve amaçlar ve belli usullerle ziyaretlere konu olmaya devam etmektedirler.” (Günay; 2003: 7).

Günay’ın işaret ettiği özellikler, ayrı ayrı ziyaretler özelinde Gaziantep Çepnileri arasında yaşamaktadır. Sarılar Köyü’nde yaşayan Çepniler, Çıralık’tan önce Fırat kenarında bulunan Çelemi’de de ziyarete çıkmışlar, ancak orada yerleşik halk ile yaşadıkları sorunlardan sonra ziyaret yeri olarak sadece Çıralık’a çıkmışlardır (KK.3, KK.5). Ziyaretin gerçekleştirildiği alan, meşe ağaçlarının yoğun olarak bulunduğu, Sarılar Köyü’ne göre daha yüksekte bulunan bir tepe üzerindedir ve köye yaklaşık 1,5-2 km uzaklıktadır.

Ziyaretlerin belirli bir takvime bağlı olarak gerçekleştirilmesi, mevsim geçişlerini hatırlatmaktadır. Mayıs ayı, Hıdırellez kutlamalarının yaygın olarak gerçekleştirildiği bir aydır. Bu dönemde kırlara çıkılması, Alevi ziyaretleri ile mevsim geçişleri arasında bağlantı olduğunu düşündürmektedir². Ziyaret için belirlenen gün, ancak ölüm gibi toplumu etkileyen hususlar sebebiyle bir hafta ertelenebilmektedir. “Durumun şartlarına göre Mayıs ayında ziyarete çıkılıyor. Cenaze olduğunda belki bir hafta ertelenir veya bir hafta öne alınabilir. Mayıs ayında gelirler. Ziyarete gitmek veya ziyarete çıkmak da deniyor. Bizim çocukluğumuzda çok giderlerdi. Buraya geldik. Daha önce Fırat kenarında Çelemi diye bir ziyaretimiz vardı. Fırat’ın altında kaldı. Türbe yok orada. Mezar vardı. Hacı Küreş ve Seydi Küreş’e gideriz. Bütün köyler gelirler. Biz çocukluğumuzda da buraya ziyarete çıkardık.” (KK.1).

Musa-i Kazım Ocağı dedelerinden Nadir Keskin, ziyaret amaçlarını, ziyaretin önemini şu sözlerle açıklamaktadır: “Bu bizim ziyaretimiz. Çepni ziyareti. Burada sohbetler yapılmış, dargınlar barıştırılmış, davalar görülmüş. Bütün Çepni köyleri Mayıs ayı içerisinde ziyarete çıkarlar. Mayıs ayında olması, baharın gelişyle, gelir döneminin başlamasıyla ilgili, bereket adına küskün dargın olmamak için yapılır.” (KK.9).

Dini bir kökene dayanmakla birlikte ziyaretlerin bir şenlik, kutlama havasında yapıldığı görülmektedir. Bir taraftan ziyaret çerçevesinde ibadet olarak kabul edilen ve inancın önemli bir parçasını oluşturan hususlar yerine getirilirken bir taraftan da sosyal problemlerin çözüme kavuşturulduğu, küslük ve dargınlıkların sonlandırıldığı

ğı bir etkinlik olarak ziyaretler toplumsal yapı içerisinde önemli işlevleri yerine getirmektedir.

Sarılar Köyü ziyareti olan Çıralık'ta herhangi bir mezar yoktur. Ancak sonradan inşa edilen bir türbe ve bu mekânla ilgili anlatılar, ziyaret alanına kutsiyet kazandırmıştır. İçerisinde herhangi bir veli, evliya veya dede bulunmayan bir türbe inşa edilmesini görüşme yaptığımız bir kaynak kişi şöyle açıklamaktadır: “Dedenin ziyaret ettiği yerin üzerine türbe yapmışlar. Türbenin yapılışı, adamın biri dua ediyor. Almanya'ya gidersem ben sana oturduğun yere bir kümbet yapayım, diyor. Oturduğu yeri ölümsüzleştirmek için.” (KK.3) Adak ve adağın gerçekleşmesi üzerine Çıralık'a inşa edilen türbe, günümüzde kutsal bir mekân olarak kabul edilmektedir.

Gaziantep Çepnileri, Çıralık ziyaretine büyük önem vermektedirler. Ziyarete çıkmadan önce çeşitli hazırlıklar yapılmakta ve kurbanlar hazırlanmaktadır.

“Ziyaretten önce buraya getireceklerimizi hazırlarız, hazırlığımızı yaparız. Bulgurumuzu, yağımızı sebzemizi, çayımızı, şekerimizi, suyumuzu buraya getiririz. Kurbanımızı köyden getiriyoruz, burada kesim yapıyoruz. Bayramdan çok süslenir gençler. Bugün için gençlerimiz Antep'e gider, kılık kıyafet alırlar. Özel bir gün için kıyafet alırlar.” (KK.1).

Özel hazırlıkların yapılması, o güne özel kıyafetlerin alınarak giyilmesi (KK.5, KK.10), ziyaretin bir bayram edasıyla kutlandığını göstermektedir. Ziyaretlerde kurbanlar kesilmekte, yöreye özgü oyunların oynanmakta (KK.1, KK.3, KK.6, KK.8), dinî içerikli uygulamalar yapılmaktadır.

Geçmiş dönemlerde ziyarete gelen misafirler de göz önüne alınarak yemeğin toplu bir şekilde hep birlikte yenmesi için büyük sofralar kurulurken günümüzde herkes kendi misafirini ağırlamaktadır: “Misafirleri şimdi herkes kendi evine, sofrasına alıyor. Semah dönerlerdi. Köyden gelip, semah dönerdik. Önce toplu yemek vardı. Şimdi herkes misafirini yanına alıyor.” (KK.4) “Burası küslerin barıştığı bir yer. Buraya bir sofraya kurulurdu, dışardan gelen kim olursa olsun orada yemek birlikte yenirdi.” (KK.7).

Çıralık ziyaretinde en önemli uygulama kurbandır. Ziyaret ve kurban ilişkisi; “Çıralık ziyareti demek, kurban demek. Kurban bayramına yakın olsa, arada bir hafta olursa gene buraya geliriz. İkisinde de keseriz. İcabında ta Antep'ten gelip, ta Almanya'dan gelip kestiğimiz gün olur, eskiden çalışırken.” (KK.5) sözleriyle vurgulanmaktadır. Kurbanlar, sabah vakti ziyarete çıkıldığında kesilmektedir.

Kurban kesilmesiyle ilgili en dikkat çekici uygulama ateşe et atılmasıdır³. “Bir kaptı dolu doluşturılır, birer yudum alırlar dem olur, ölümler için de ateşe bir parça dökülür.” (KK.3) “Ateşe et de atılır. Eskiden göreneğe göre oluyor. Dedemizden baba-

mızdan gördüğümüz için öyledir. Ateşe atmazsak iyi saymazlar. Eden eder, etmeyen etmez.” (KK.5).

Ziyarete kurbanlar kesildikten sonra herkes kendi ağacının altında ailesi ile yemek yemekte, daha sonra da hep birlikte halaylar çekilmekte, oyunlar oynanmakta ve Çıralık'ta bulunan türbenin yanındaki ağaca bez bağlanarak dilekler dilenmekte, türbenin içerisinde mum yakılarak türbenin duvarlarına yapıştırılmaktadır.

Çıralık'ın kutsiyeti veya ziyaret alanı olarak belirlenmesinin nedeni Çıralık adının kaynağı ile ilgili anlatılardır. Sarılar Köyü ziyareti için çıkılan tepenin Çıralık adını taşıması ve bu adlandırmayla ilgili anlatılar, mekâna kutsiyet kazandırmıştır. Çıralık ziyaretini, çevredeki herhangi bir dağdan, tepeden ayıran özelliği bu mekâna bağlı olarak oluşmuş olan anlatılardır.

Yörede Çıralık adıyla ilgili iki ayrı anlatı veya açıklama tespit edilmiştir. Bunlardan birincisi, köye gelen dedelerin burada karşılanması ve çıralık alınıp verilen bir mekân olması nedeniyle Çıralık adının verildiğidir. “Buradan dedeleri karşılarlarmış, çıralık verirlermiş. Bizim köy karşılarlarmış, çıralık verirlermiş. Çıralık, zekâtını vermek gibi. Ondan adı Çıralık kalmış. Ben kendimi bildim bileli de Çıralık adı.” (KK.5) “Adıyaman tarafından Dedeler gelirmiş. Köylüler karşılarlarmış. Burada zekât verirlermiş, semah falan çekerlermiş. Çıralık ismi ondan kalma. Dedeler Adıyaman'da gelirlermiş. Bizim zamanımızda köyde dede vardı. Ben karşıladığımızı hatırlamıyorum.” (KK.1), “Bu bizim ziyaretimiz. Çıralık, gönlünden kopanı dedesine veriyor. Dedelerimiz burada kendisine bağlı olan Çepni halkını toplamışlar.” (KK.9). Bu açıklamalara göre Alevi inanç sisteminde dedelere hizmetleri karşılığında verilen “Hakkullah” veya “Hak Lokması”⁴ yörede Çıralık olarak adlandırılmaktadır. Dedeler karşılandığında Çıralık alınıp verilmesinden dolayı, bu yere Çıralık adının verilmiş olduğu kabul edilmektedir.

Çıralık adının kaynağı ile ilgili ikinci görüş ise dedelerin karşılanması ile ilgili anlatılan bir menkıbedir. Bu menkıbe, üç ayrı kaynak kişinin anlatımıyla şöyledir:

“Yusuf Dede Garkın ocağı benim. Çıralık; Yusuf Dede Garkın ocağından Kel Mehdi isminde bir dedemiz, Yusuf'a'dan⁵ o bölgeye gelirken ibadet ediyor. Gün ağarırken köylerden geliyorlar, Sarılar'dan. Bakıyorlar ki ormanlık alandan ışık çıkıyor. Eline kazmasını, küreğini alan korkarak geliyor. Geliyorlar ki dedeleri Kel Mehdi, Allah'a niyaz ediyor. Niyaz ederken işte, orda sohbet ediyorlar, niyaz ediyorlar. Her yıl onu burada karşılamaya geliyorlar. Buradan önce Çıralık ziyareti yok. Her yıl onu karşılamaya gidiyorlar, ama ziyarete çıkmıyorlar oraya. Çelemi'den sonra ziyaret için Çıralık'a çıkmaya başlamışlar. Çünkü orada dedelerinin hünerini görmüşler.” (KK.12).

“Talibin üzerine gelirken dedem, Ali Dede’nin babası Mehmet Dede mi Mehtioğlu mu yalan söylemeyeyim. Yalan hiç yakışmaz. Sarılar’a gelirken orada yanmış ışık görmüşler. Çıra yakmışlar, o nedenle Çıralık demişler. Dedelerimiz gelirken talip görmüş. Dedeleri orada Çıralık’ta karşılamışlar. Talip orada dedeleri karşılamış.” (KK.14).

“Dedeler buraya Besni tarafından gelirlermiş. Burada dedeyi karşılıyorlarmış. Gece biri kalkar ki burada ışık yanıyor. Bunu görmüşler. Cuma gecesi sık tutup bakan adam olsa belki gene yanıyordur, takdir-i ilahi. Işık çıktığını da duyduk, öyle de duyduk.” (KK.5).

Bu menkıbelere⁶ göre de Sarılar Köyü’ne, Yusuf Dede Garkın Ocağı’na mensup dedelerin, Adıyaman’ın Besni ilçesine bağlı Yusuf Köyü’nden geldikleri ve bugün Çıralık olarak adlandırılan yerde bu dedelerin karşılandığı anlaşılmaktadır⁷. Kaynak kişilerin tamamı, bugünkü ziyaret alanının dedelerin karşılandığı bir yer olduğu konusunda hemfikirdirler. Dedenin köye gelişi sırasında görülen ışık ve bu ışığın kaynağının dedenin avuçları olduğu kabulü, yer adı olarak Çıralık adının kaynağını açıklamaktadır. Yörede, Çıralık’taki türbenin üzerinde ışık çıktığını gördüğünü söyleyen kişiler de bulunmaktadır: “Ben perşembeyi cumayı bağlayan gece türbenin üzerine ışık düştüğünü gördüm.” (KK.11) Ayrıca Sarılar Köyü içerisinde bulunan Heyik Baba’da da ışık görüldüğü (KK.14) söylenmektedir.

Çıralık adının Gaziantep Çepnileri arasında ziyaret ile özdeşleştiği ve herhangi bir sebebe bağlı olarak mekân değişikliği yapıldığında, Sarılar Köyü’ndeki Çıralık etrafında oluşan inanış ve uygulamaların, gidilen yere adapte edilmek suretiyle yaşatıldığı görülmektedir. Çıralık adıyla ilgili anlatıların her ikisi de ziyaret alanının özel bir mekân olarak tasavvur edilmesi, kutsanması sonucunu doğurmuştur.

Sarılar Köyü, yurtdışına göç veren bir köydür. Özellikle Berlin/Almanya’da çok sayıda Çepni’nin yaşadığı dile getirilmektedir. Ziyarete Türkiye’ye gelemeyen Çepniler, Mayıs ayında Berlin’de ziyarete çıkmaktadırlar. Burada dikkati çeken husus, Berlin’de yerel yöneticiler tarafından ziyaret alanı olarak kendilerine tahsis edilen yere Çıralık, yapılan etkinliğe de Çıralık ziyareti (KK.5) adını vermiş olmalarıdır. Video paylaşım sitelerinde “Almanya Çıralık”, “Avusturya Çıralık” adlarıyla bu etkinliğe dair videolar paylaşılmaktadır.

Dedelerin karşılandığı bir yer olması yanı sıra, dedeler hakkında anlatılan menkıbeler de mekânın kutsiyet kazanmasında önemli bir etkiye sahiptir. Bunlardan birisi, yukarıda Çıralık’ta avuçlarından ışık çıktığı rivayet edilen Kel Mehdi adlı dede hakkında anlatılmaktadır. Bu menkıbe şu şekildedir:

“Sarılar’da halk bir arada otururken kimisi kadı diyor, kimisi devlet görevlisi diyor, bir adam geliyor. Kel Mehdi gelirken herkes ayağa kalkıyor. O adam da neden

ayağa kalkıyorsunuz bu pejmürde adamın önünde diyor. Onlar da o bizim dedemiz diyor. Madem öyle, dedeniz bir hüner göstereyin, diyor. O dedemiz de yukarıya bakıyor ki bir akbaba, bizim köylülerin anlatımıyla ‘Kel Kerkez’ derler. Gel mübarek kâfir bize taş attı diyor. Akbabayı çağırıyor, dizine konduruyor. Allah, Muhammed, ya Ali diyor, belini sıvazlıyor, kalk sen işini gördün, diyor. Adam, eline sarılıyor, Kel Mehdi’ye, beni bağışla, diyor. O da, seni Allah bağışlasın git, diyor. Niyaz etse de adam, kabul etmiyor. Elindeki sigara içtiği çubuğu arkasından atıyor, ben kâfiri vurdum, diyor, Kel Mehdi. Adam kasabaya varıyor ki atından düşüyor, ölüyor. Adam ölmeden önce diyor ki, beni Alevilerin dedesi vurdu, gidin ona niyaz edin, diyor.” (KK.12).

Aynı menkıbenin farklı bir anlatımı ise şöyledir: “Sarılar’da dedem Mamed Dede mi Mehtioğlu mu tahmin edemiyorum. Orada halka şeklinde oturmuşlar. Oradan Sünni köyünden bir adam gelmiş. Niye bunun önünde oturuyorsunuz? demiş. Hepiniz buna el pençe divan duruyorsunuz, demiş. Koca Mehdi otururken, gel hey mübarek demiş, Yezid bize taş attı demiş. Gelmiş dizinin üstüne konmuş. Elini kuşun sırtına vurmuş, kalk da git demiş. Kerkez dediği kuşu indiriyor. Çepni’nin dedesi, Çepni kuşunu indirmiş.” (KK.14).

Kaynak kişilerin anlatımlarında menkıbenin hangi dedeye ait olduğu konusunda bir belirsizlik görülmektedir. Ancak burada önemli olan menkıbenin hangi dedeye ait olduğu değil, genel olarak köyde yaşamakta olan dedelerin keramet sahibi olduklarının vurgulanması ve bu bağlamda Çıralık’ın kutsanmasında bu anlatıların oynadığı roldür. Metin merkezli bir yaklaşımla, hangi menkıbenin hangi dedeye ait olduğunu tartışmak yerine, bu anlatıların işlevi üzerinde durmak, inceleme konumuz olan ziyareti ve bu ziyaret mekânının Gaziantep Çepnileri için taşıdığı önemi ortaya koymamızı sağlayacaktır.

Aynı menkıbenin iki farklı kaynak kişiden derlenmiş şekillerinde ortak olan husus “Kel Kerkez” veya “Kerkez” olarak adlandırılan kuşun dize kondurulmasıdır. Çepni kuşu olarak kabul edilen Kerkez’in Çepni dedesi tarafından bir keramet gösterilerek yere indirilmesi ve dizine kondurulması, bir Oğuz boyu olarak Çepnilerin ongununun sözlü gelenekte, en azından Çepni kuşu adlandırılmasıyla canlı bir şekilde yaşadığını göstermektedir⁸. Dedelerin keramet sahibi olduklarına dair bu anlatılar, köye gelen dedeleri karşılamak için bugün Çıralık olarak adlandırılan mekânın ziyaret alanı olarak işlevsellik kazanmasını sağlamıştır⁹.

Görüşme yaptığımız kaynak kişiler, ziyaret alanındaki türbenin altında bir kaya bulunduğunu, dedenin bu kayaya yaslanarak oturduğunu rivayet etmektedirler (KK3). Dedenin oturduğu kaya, elinden ışık çıkması, Çepni kuşunu dizine kondurması, değirmen taşını susuz döndürmesi ve zehiri parmaklarından akıtması vb. motifler etrafında şekillenen menkıbeler, dedelere ve dedelerle ilgili mekânlara kutsiyet

atfedilmesini, bu kutsallıktan istifade etme düşüncesi uygulamaları ve buradan gelebilecek zararlardan korunma düşüncesi ise yasakları doğurmuştur.

Yukarıda da ifade edildiği gibi dedenin oturduğu kaya, adak adayan bir kişi tarafından etrafına türbe yaptırılarak kapatılmıştır. Sonradan türbe inşası ya da içinde herhangi bir kabir bulunmayan türbe etrafında çeşitli uygulamaların yapılması dikkat çekicidir. Burada sonradan insanlar tarafından oluşturulan bir mekân bulunmakla birlikte, mekânın kutsiyeti veya uygulamaların başlangıcı sonradan oluşmuş değildir. Bu nedenle Çıralık ziyareti bağlamında yapılan uygulamaları, var olan uygulamaların kutsal bir mekâna adaptasyonu olarak değerlendirmenin daha doğru olacağı kanaatindeyiz.

Ünver Günay, ziyaret fenomenini değerlendirirken kutsalın görüldüğü, ortaya çıktığı mekânlar olarak ziyaret alanlarını ve menkıbe ya da anlatıların bu mekânlarda kutsalın tezahürünün kanıtları olarak işlev gördüğünü şu sözlerle açıklamaktadır: “Türk dünyasında ziyaret fenomeni morfolojik olarak mezar, türbe, taş, ağaç, su kaynağı, ev, mağara, tepe, dağlar ve mevki gibi değişik varlık kategorilerinde tezahür etmekte ancak bu varlıkların ziyaret fenomenine dönüşerek bir çekim merkezi hâlini alması oralarda bulunduğu yahut tezahür ettiğine inanılan tabiatüstü fevkalâde kutsal güçten kaynaklanmakta; şu halde, aslında ziyaret yerlerini, “fizik-ötesi bu olağanüstü kutsal gücün tezahür merkezleri veya kaynakları” şeklinde tanımlamak uygun düşmektedir. Nitekim, toplum buraları bu gözle gördüğü içindir ki oralara rağbet etmekte ve bunu yaparken de kendi düşüncesi, mantığı, inancı ve hayal gücüne göre birtakım kanıtlara başvurmakta; bu çerçevede efsane, menkıbe ve kerametler, ziyaret yerlerinin tabiatüstü yahut olağanüstü kutsal güçlerle mücehhez oldukları konusunda ait oldukları sosyal çevreleri ikna ve inandırmaya yarayan ve böylece onların kutsallaşıp, meşrulaşmasını sağlayan vasıtalar ya da mekanizmalar olarak karşımıza çıkıyorlar.” (Günay, 2003: 14).

Çıralık ziyareti bağlamında dedelerle ilgili menkıbelerin yanı sıra, Çıralık'ta bulunan türbe ve Çıralık ziyareti hakkında da bazı anlatılar bulunmaktadır. Bu anlatılar kutsal kabul edilen mekânda, kutsalın tekrarlanan görünümelerini ortaya koyması bakımından önemlidir. Aşağıda yaşça genç kaynak kişilerden derlenen anlatılar, kuşaklar arasında mekânın kutsallığına dair inançların ve bu inançlara bağlı uygulama ve yasakların yaygınlık kazandığını ve yeniden üretimlerle sürekliliğe kavuştuğunu göstermektedir.

“Antep'ten şoförün bir tanesini kiralyoruz, bu bizi Çıralık'a getirsin diye. Biz orada kurban falan kesiyoruz. Karnın açsa gel, yemeğini ye, diyoruz. Adam yemeği beğenmiyor. Ortaya yemeği dökmüşünüz, diyor. Yemeğe her gelen bir kaşık çalıyor, diyor. Bu lokmadır işte. Her gelen bir kaşık çalar işte. Bu adam yemiyor. Önüne bir tabak yemek getiriyoruz, onu da yemiyor. Sizin yediğiniz yemekten ben yemem, di-

yor. Adam akşama kadar aç kalıyor orda. Dönüyor bu, sizin yaptığınızdan ben bir şey anlamadım, diyor. Kurban kesiyorlar, birer mum yaktık. Neyse adamlar Almanya'dan geliyorlar ta ziyaret için. Adam Çıralık'tan çıkıyor. Karakuyu'yu geçince köprüünün oraya, orada solda bir ağaç var. Buradan giden bir araba nasıl gider de o ağaca vurur. Bunu bana birisi açıklasın. Yolda duran bir ağaca sen sağda gidiyorsun, soldaki ağaca nasıl gittin vurdun? Adam gidiyor o ağaca vuruyor. Çıralık'tan dönerken oluyor. Arabanın içinde o kadar çoluk çocuk var, en az 20 kişi var. Hiç birine bir şey olmuyor şoförün ağzı burnu kan oluyor. Şoför bir tek kendi yaralı." (KK.15).

Bu anlatıda, kutsiyet atfedilen bir mekânda ziyaret sofrasını hor gören, yapılan uygulamaları eleştiren hatta alay eden bir kişinin başına gelen kötü olay anlatılmaktadır. Bu anlatı, sözlü gelenekte anlatılarak ziyaretin kutsallığı kuşaklar arasında aktarılmakta ve yapılan uygulamalara meşruiyet kazandırılmış olmaktadır. Bu uygulamalara karşı takınılacak herhangi bir olumsuz tutum veya davranışın cezalandırılacağı anlayışı, yaşanmış veya yaşandığı rivayet olunan bu tarz anlatılar ile örneklenmektedir. Kaynak kişinin kullandığı sözcükler, olayın herhangi bir kaza olmadığını, kazanın gerçekleştiği yerde kaza yapma ihtimalinin çok düşük olduğunu, bu durumun ancak ziyarete karşı takınılan olumsuz tutumun sonucunda bir cezalandırma olarak gerçekleştiği inancını ve yorumunu açıkça göstermektedir.

Bir başka anlatıda ise türbe veya yatırlarda sağlığın yeniden kazanılması hususu Çıralık bağlamında şöyle anlatılmaktadır: "Teyzemin oğlu var Umut. Bu çocuk rahatsızlanıyor böbrek hastalığı geçiriyor. Çocuk dokuz kiloya kadar düştü. Ameliyata girdi o şekilde. Yüzde yirmi kurtulma şansı var, dendi. Biz ne olursa olsun artık, dedik. Ameliyatla bu çocuğun böbreğinin birisini aldılar, birinin de yarından fazlasını aldılar. Bu çocuk epey bir zayıfladı. Üç ay dört ay özel odada yanına annesi hariç kimse girmeme şartıyla o şekil hep yattı bu çocuk. Elden ayaktan düştü, yürüyemiyor. Hastaneden çıktı, Çıralık zamanı geldi. Çocuk yürüyemiyor. Tuvalete gitse babasının kucagında gidiyor. Çocukta dokuz yaşında o zaman. Çıralık'a geldik kurbanım kendine. Gene kucagımızda geldi çocuk. Kucagımızdan indirdik, oturttuk mindere. Kurbanımızı kestik, kalktık kubbeye gittik, niyaz olmaya. Oraya gidiyoruz, o çocuğu da götürdük kucagımızda, mezarın başında durdurduk ayaküstü, yürüyemiyor. Ayaküstü mezarın başında durdurduk hepimiz. Dua ettik kendi de dua etti. Yürüyemeyen çocuk ziyaretin içinden yürüyerek çıktı, vallah billah." (KK.16).

Yürüyemeyecek derecede sağlığını kaybetmiş bir kişinin, Çıralık'ta bulunan türbede (yörede kümbet, kubbe şeklinde adlandırılmaktadır.) şifa bulduğu şeklindeki anlatı, içeride herhangi bir mezar vb. bulunmamasına rağmen Çıralık'ın şifa kaynağı olacak kadar önemli bir mekân olarak algılanmasını sağlamaktadır. Kaynak kişinin şaşkınlık, hayret ifadeleri ile anlattığı olayın gerçekliğine dair kullandığı yemin sözleri de bu konudaki hassasiyeti göstermektedir.

Bütün bu menkıbe ve anlatılar, Çıralık'ın ziyaret alanına dönüşmesini sağlayan unsurlardır. Günay'ın ifadesiyle “bir yerin ziyarete dönüşmesi için etrafında bir efsane veya menkıbenin oluşması gerekmektedir”dir (Günay, 2003: 33). Var olan anlatılardan hareketle Çelemi sonrası Çıralık'ın çok kolay bir şekilde ziyaret alanına dönüştürülebildiğini söylemek mümkündür.

2. Ağaç ve Ağaç Kültüne Bağlı İnanış ve Uygulamalar

Çıralık ziyaretinde ağaç kültüne bağlı inanış ve uygulamaların tamamını görmek mümkündür. Dilek ağacı, aile ağacı, ağaç öpme/niyaz etme veya ağaçlara saygı, ağaçların dalını kırma veya eve götürme yasağı vb. uygulama ve yasaklar, Çıralık ziyareti çerçevesinde yapılan uygulamalar içerisinde önemli bir yere sahiptir. Burada öncelikle Türk mitolojisinde ağaç konusu üzerinde kısaca durulduktan sonra kült kavramı ve ağaç kültü ile ilgili değerlendirmelerde bulunulacak ve Çıralık ziyareti bağlamında tespit ettiğimiz uygulamalar ve yasaklar değerlendirilecektir.

Türk mitolojisinde “hayat ağacı”, gökyüzü, yeryüzü ve yer altı olarak tasavvur edilen üç bölümlü evren anlayışını yansıtmaktadır¹⁰. Ağaç kültü ile ilgili bütün semboller de hayat ağacından kaynaklanmaktadır (Ergun, 2004:187).

Türk kültüründe kutsal olarak kabul edilen ağaçların belirli özellikleri vardır. Metin Ergun, bir ağacın kutsal olarak kabul edilebilmesi için “yalnız, yapraklarını ya yaz kış dökmeyen ya da çok az dökken, etrafındaki ağaçlardan ya daha uzun ya da daha heybetli, daha gösterişli olan, meyvesiz, etrafındaki ağaçlardan daha yaşlı, geniş ve koyu gölgeli” olması gerektiğini, bunlardan herhangi bir özelliğe sahip olan ağaçların kutsal kabul edildiğini, Türk dünyasındaki bütün kutsal ağaçların bu özelliklerden en az birine sahip olduğunu ifade etmektedir (Ergun, 2000: 23-24). Çıralık'ta bulunan ağaçlar, meşe ağaçlarıdır. Bu ağaçlar çevredeki ağaçlar içerisinde en uzun yaşayan, en heybetli, gölgesi en geniş ve meyvesiz ağaçlar olarak dikkati çekmektedir. Bu özellikleri ile Ergun tarafından tespit edilen özelliklerden birkaçına sahip oldukları görülmektedir.

Pervin Ergun, Türk ağaç kültü üzerine yaptığını incelemede kült kavramını çeşitli sözlüklerden hareketle değerlendirdikten sonra “Kült kavramı içerisinde değerlendirilen atalar, dağ, ağaç, su vs. Tanrı değil, tanrısal olarak kabul edilmişler, özellikle de ağaç kültü, Tanrı'yı sembolize ederek Tanrı kutunun kaynağı olarak görülmüştür.” (2004: 16) sözleri ile kültürlerin Türk kültüründe tapılan varlıklar olmadığını, Tanrı ile irtibat kurma vasıtası olarak görüldüğünü ifade etmektedir. Görüşme yaptığımız kaynak kişilerden Nadir Keskin'in ağaçla ilgili inanış ve uygulamalar hakkında söylediği, “Bizde niyaz Hakk'adır, ağaç vesile olur.” (KK9) sözleri de bu değerlendirmeleri destekler niteliktedir.

Ahmet Yaşar Ocak, bir kültten bahsedebilmek için;

“a) Külte konu olabilecek bir nesne veya şahsın mevcudiyeti,

b) Bu nesne veya şahıstan insanlara fayda yahut zarar gelebileceği inancının bulunması,

c) Bu inancın sonucu olarak faydayı celb, zararı def edecek ziyaretler, adaklar, kurbanlar ve benzeri uygulamaların varlığı.” (2012: 113) şeklinde belirlediği üç şartın bir araya gelmesi gerektiğini belirtir. Gaziantep Çepnilerinde, ağaç ile ilgili uygulamalar iki farklı mekânda bulunan ağaçlar etrafında ve birbirleriyle ilişkili olarak değerlendirilebilir. Bunlardan biri, Çıralık ziyaret alanında bulunan ve yörede “doru” olarak adlandırılan meşe¹¹ ağaçları, diğer ise Sarılar Köyü’nde mezarlıkta bulunan ve yörede doru olarak adlandırılan meşe ağaçlarıdır. Hem Çıralık’taki ağaçlarla hem de “Üç Doru” olarak adlandırılan mezarlıktaki ağaçlarla ilgili olarak Ocak tarafından belirlenen kültün varlığı için gerekli görülen üç şartın bir arada bulunduğunu söylemek mümkündür.

Çıralık’taki ağaçların kutsal olarak kabul edilmesinin ve onlara saygı duyulmasının nedeni, mekân olarak Çıralık’ın kutsal kabul edilmesidir. Ocak “Ağaç kültüyle ilgili dikkati çeken bir başka nokta, aşağı yukarı Orta Asya sahasından Anadolu’ya kadar bu kültün tespit edildiği her yerde ağaç-evliyâ münasebetine rastlanmasıdır.” (2012: 138) sözleri ile ağaç ve evliya arasındaki ilişkiyi sorgularken kutsal olarak kabul edilen ağaçlarla evliya ilişkisi hakkında şu değerlendirmeleri yapmaktadır:

“a) Bazı ağaçların sırf bir türbe yanında bulunmaları sebebiyle zamanla halk nazarında kudsiyet kazandıkları ve böylece kült konusu oldukları düşünülebilir. Bu durumda ağaç yanındaki türbe gerçektir.

b) Ağacın yanındaki mezar, zaten eskiden beri takdis olunan ağaç sebebiyle kudsiyet kazanarak zamanla bir türbe hüviyetine girebilir. Oysa başlangıçta alelâde bir mezardır ve ağacın kudsiyetinden faydalanılmak düşüncesiyle oraya yapılmıştır.

c) Bazı ağaçların, yanlarında hiçbir türbe olmadığı halde bir evliyâ gibi adlandırılmasına bakılırsa, ya orada eskiden mevcut bir gerçek türbenin bulunduğu, ya da daha büyük bir ihtimalle, Radloff’un söylediği gibi takdis edilen ağaçtaki ruhun evliya olarak şahıslandırıldığına hükmetmek gerekir ki örneklerin büyük bir kısmı bunu teyid edecek niteliktedir.” (Ocak, 2012: 139).

Ocak’ın bu değerlendirmelerine göre Çıralık’ta bulunan ağaçları ve ağaçların kudsiyetini sorguladığımızda, yukarıda ana hatlarıyla ele aldığımız dedelerin keramet gösterdiği bir yer oluşu nedeniyle, mekânın ve bu mekânda bulunan ağaçların kutsal kabul edildiğini söyleyebiliriz. Herhangi bir zata ait mezar bulunmayan Çıralık’ta,

dedenin yaslandığı kayanın üzerinde keramet göstermesi, bir adağın gerçekleşmesi üzerine bu kayanın üzerine türbe inşa edilmesi, türbeye yakın olan meşe ağacına dilek dilenerek bez bağlanması da bunu doğrulamaktadır. Aşağıda ayrıntılı bir şekilde üzerinde durulan mezar ve ağaç ilişkisi ve bu konuda yörede var olan inanışlar, kut-sallığı açık olan Çıralık'ta tezahür etmiştir.

Çıralık'ta ziyaret için her ailenin bir dorusu/ağacı bulunmaktadır. Her yıl, bütün aile fertleri ziyaret için Çıralık'a çıktıklarında o dorunun altında oturmaktadırlar. "Bu benim dorum" (KK.5), "Dorumuz çok kalabalık" (KK.5) şeklinde bu durum ifade edilmektedir. İnsan ömrüne benzetilen ağaçlardan (KK.1) uzun yaşayan ağaçlar yörede "ulu ağaç" olarak adlandırılmaktadır (KK.11).

Ziyaret alanında aynı aileye mensup olanlar aynı ağaç altında birlikte oturmaktadırlar (Fot. 1 ve 2). "Genelde herkes akrabasıyla oturuyor Doru'nun altında. Sen ben yok da genelde amcası, dayısı, bacası, kardeşi otururlar. Yabancı da gelip, oturabilir. Herkes dorusuna geliyor." (KK.2) Bu durum ailenin kalabalıklaşması, nüfusun artmasıyla birlikte aile fertlerinden bazılarının başka ağacın altına geçtiğini göstermektedir. "Köylülerin belli bir ağacı oluyor. Ben hep bu ağacın dibinde oturuyorum. Benim büyüğüm de vardı, o ağaç kalabalık diye başka bir ağaca gitti. Daha da kalabalıktık, birazı işte Almanya'ya gittiler." (KK.1).

Kendi ağacına veya dorusuna duyulan saygının en önemli göstergesi, sabah saatlerinde ziyarete gelindiğinde dua edilmesi, ağacın selamlanması ve öpülmesi/niyaz edilmesidir (Fot. 3). Kaynak kişilerimiz bu durumu şöyle anlatmışlardır: "Ben sabah 06.30'da geldim. Geldik. Ağacımızı öptük. Öperken işte "Allah her sene bu zamana çıkarsın, güle güle nasip etsin, çoluğumuzla çocuğumuzla" diye böyle dua edip, ağacımızı öpüyoruz. İçimizden gelen işte." (KK1.) "Ağacı da öpersin, türbeyi de öpersin, yeri de öpersin insanların taptığı yere. Bak ne kadar insan var. Bu tapınmak sayılıyor. Ben de öptüm. Dua ettim. Ya Rabbim Allah, her sene bana nasip eyle. Ölüsem de böyle güzel öleyim dedim. Gelirken dorumu görür görmez öyle dedim." (KK.5)

Bazı kişilerin kendi ağaçlarına özel olarak baktıkları, suladıkları ve ilaçladıkları görülmektedir: "Ben suluyorum, ağacı. Her sene geliyorum bunu ilaçlıyorum. Gene de küsmesin bana burası." Ağaç ile ilgilenilmediğine küseceğine dair inanç, o ağacın sahibine bu tarz uygulamalar yaptırmaktadır. "Bu doruya su döküyoruz, etrafını düzenledik. Fırat kenarından kumları getirdim ve burayı düzenledim. Kurularını burada yakarız, ama kırıp köye götürmek olmaz." (KK.5).

Çıralık'ta bulunan meşe ağaçlarına büyük saygı duyulmaktadır. Bu nedenle ağaçların yaş dallarının kırılması veya kesilmesinin büyük felaketler getireceğine inanılmakta ve bu tarz yaklaşımlar yasak olarak kabul edilmektedir. Çıralık'taki ağaçlarla ilgili olarak sadece ve sadece kuruyan dallarının Çıralık'ta yakılabileceği, ancak asla

eve götürülemeyeceği dile getirilmektedir. Bu yasağa uymayanların başına gelen acıklı ve kötü olaylarla ilgili anlatılar bulunmaktadır. Bunlardan birkaçını burada değerlendirmek yerinde olacaktır.

“Ağacı kesip, eve götürmek yok. Kurusunu kırıp, burada yemek pişirmek için kullanabiliriz. Ama kesip eve götüremeyiz. Yaşını kesinlikle. Ziyarete içimizden günah diyoruz. Biz günah biliyoruz. Çocuğumuzu döveriz, ama bundan bir yaprak kırmayız.” (KK.1) “Korkarız bir zarar görürüz ağacı eve götürürsek. Benim yarın kafam ağrıya ben ondan dal kırdım ondan mı oldu diye düşünürüz. İnancımız var. Aklımıza gelir korkarız. Kurusu burada yakılabilir, ama eve götürülemez. Korkarız.” (KK.1) “Çıralık'ta odunu kesip de eve getirmezler, orada yemeklerini pişirirler orada kalır. İsmail Emmim, Mehdioglu Dayım iri odunu atmış ev yaparken evin altına. Demişler ki odunu atma, bu Çıralık'ın odunu, orada ibadet ettiydik atma, demişler. O da odundan ne olur, keramet mi olur, demiş. Ya İsmail Emmim, ya Mehdioglu Dayım; evi yaptık diyor, oturamadık diyor. Akşam oldu mu evde bir inilti, bir gürültü, bir patırtı. Üç beş erkekle de bekledik, silahla da bekledik, hiçbir şey yok diyor. Ama bizi huzursuz eden bir gürültü var diyor. O zaman evi yıkmışlar, odunu çıkarmışlar, Çıralık'a geri götürmüşler. Öyle rahat ettik, diyor. Evin yerinde de oturamadık, Gaziantep'e göçtük geldik diyor.” (KK.12) “Bir kadın burada kırıyor, eve götürüyor, eve varır varmaz hayvandan düşüyor ve kolu kırılıyor. Kocasına bunu götür de geri yerine bırak diyor. Kesmek doğru değildir, ama budama yapılabilir belki ama doğru bulmuyorum.” (KK.5).

Yasağı çiğneyen ya da yasağa aykırı tutum ve davranışları sergileyenlerin başına gelenlerin ele alındığı bu anlatılar, işlevsel olarak yasağa sıkı sıkıya bağlı kalınmasını sağlamaktadır. Örnek olay formundaki bu anlatımlar, var olan inanışlar çerçevesinde mekânın doğal yapısının korunmasına da hizmet etmektedir.

Çıralık'ta saygı duyulan ağaçların yanı sıra, “Üç Doru” (Fot. 5 ve 6) olarak adlandırılan Sarılar Köyü mezarlığında bulunan meşe ağaçları da yöre halkı tarafından kabul edilen, saygı duyulan ve korkulan ağaçlar olarak görülmektedir. Yörede “Üç Doru” kavramı mezarlığı ifade etmek için kullanılmaktadır. Mezarlıkta bulunan üç meşe ağacına dilek dilenmekte, bez bağlanmakta ve Çıralık'taki ağaçlar gibi dallarının kırılması veya yakılmasının büyük felaketler getireceğine inanılmaktadır.

“Üç Doru, mezarlığa verilen ad. Mezarlığa hâkim olan bir ağaç var, korkulan saygı duyulan bir yer. Yörede en uzun dayanan, en sağlam ağaç bu. Seni üç doruya gömsünler, derler. Beddua niyetine. Üç dorudakinden korkulur, çünkü ölümü çağırıştırır. Çıralıkta türbenin yanındaki ağaca ise saygı duyulur. Üç doruda ölesin, üç doruya gömülesin, üç doruya gelesin, üç doru yoluna gele. Üç doru karşına gelince öteye gidemezsin, sondur. Üç doruda ışıklar görülür.” (KK.3) “Adamın biri üç dorudan evine odun götürmüş, adam evinde ölmüş, sapasağlam adam. Oradan kimse

evine odun getiremez.” (KK.11) “Annemin dedesi, “Üç Doru”dan odunu getiriyor. Diyorlar ki bunu yakma, orası üç dorudur, bunu yaktığın an başına kötü şeyler gelir. Yok diyor, fark eder mi bu da ağaç, o da ağaç diyor. Köye getiriyor, gece yakıyor. Sabaha kadar bağıra bağıra, yüreği patlayarak ölüyor.” (KK.13).

Ölümü çağrıştırması nedeniyle mezarlıktaki ağaçların kesilmesi veya eve getirilerek yakılmasının ölüme sebebiyet vereceği inancı, “Üç doruda ölesin, üç doruya gömülesin, üç doruya gelesin, üç doru yoluna gele.” şeklindeki çeşitli beddualara yansımıştır.

Sonuç

Gaziantep’te yaşayan Çepniler arasında ziyarete çıkma ritüelinin canlı bir şekilde Çıralık örneğinde yaşatıldığı görülmektedir. Ziyaret alanı olarak Çıralık, bir mekânın inanç unsurlarıyla anlam kazanması, tarihi süreç içerisinde çeşitli uygulamaların eklenmesiyle ziyaretin mekân ve kültür bağlamında dönüşümünün örneklerinden biridir. Dinî inançlar çerçevesinde çıkılan ziyaretlerde kurbanlar kesilmektedir. Bu yönüyle ibadet olarak kabul edilen uygulamaların yapılması nedeniyle Çıralık ziyareti dinî bir ritüeldir. Ancak, günümüzde ziyaret günü yöre sanatçılarının konserler verdiği, halayların çekildiği bir sosyal bağlam olarak ziyaretin bir şenliğe de dönüştürüldüğünü göstermektedir. Kutlama ve kutsanmanın bir arada gerçekleştiği bu ortamlar, Çepni kültürünün yaratım ve aktarım ortamı olarak, geleneksel yapının geleceğe taşınmasını da sağlamaktadır.

Ziyaret fenomeninin bir parçası olarak ziyaret alanında her ailenin bir ağacının/dorusunun bulunması, her yıl bu ağacın/dorusunun altında oturulması, bu ağaçlara büyük saygı duyulması, ziyaret aracılığıyla Türk kültürünün önemli unsurlarından biri olan ağaç kültürünün canlı bir şekilde varlığını sürdürdüğünü ortaya koymaktadır. Ziyaret için çıkılan alanın, çeşitli sebeplerde değiştirilmesi ise inanış ve uygulamaların yeni ziyaret alanında yeniden üretimini beraberinde getirmiştir. Çelemi’den Çıralık’a Çepni ziyaretindeki uygulama ve yasaklar aynı şekilde devam ettiği gibi, iş amaçlı dış göç neticesinde Berlin’e gidilmesi sonucunda da ziyarete özgü uygulamalarla birlikte Çıralık adlandırması da aynen korunarak Almanya’ya taşınmıştır. Bu durum Öcal Oğuz’ın (2007) kültürel mekân ve mekâna bağlı kültürel üretimlerin varlığını sürdürebildiğine ilişkin değerlendirmelerinin Gaziantep Çepni ziyareti Çıralık örneğinde de görüldüğünü göstermektedir.

Sonnotlar

¹ Türkiye’de Çepni yerleşimi hakkında bilgi için bkz. (Sümer; 1992: 241-248; Altun; 2008: 46-52, Çelik, 1999: 11-27; Kaya, 2011: 71-85; Demir, 2012; Şahin; 2013: 73-79).

² Hıdırellez hakkında bilgi için bk. (Ocak, 2012: 145-162; Yücel, 2002: 35-38). Ahmet Yaşar Ocak’ın verdiği bilgilere göre, Hıdırellez kutlamaları için çıkılan yerlerin ağaçlık,

yeşil alanlar oluşu ile ziyaret için çıkılan mekânların, en azından Çıralık ziyaret alanının özellikleri paralellik göstermektedir. Bolluk ve bereketi temin etme anlayışı, Hıdırellez ve Çıralık ziyareti arasındaki ortaklıklardan bir diğeridir. Ayşe Yücel'in makalesinde ele alınan Türk dünyasında uygulamalar ile de ziyaretler arasında ortaklıklar görülmektedir. Çıralık öncesi ziyarete çıkılan Çelemi'nin su kenarında bulunuşu da ziyaret ile Hıdırellez arasında ilişki bulunduğunu göstermektedir. Ancak, görüşme yaptığımız kaynak kişilerin tamamı ziyaretin Hıdırellez ile ilgisi olmadığını, Hıdırellez'i kutlamadıklarını dile getirmişlerdir.

- 3 Kesilen kurbanın etinden öncelikle ateşe bir parça et atılması, yörede bazı kişiler tarafından uygulanmaya devam edilmektedir. Abdülkadir İnan'ın verdiği "kurbanlık hayvan herhangi bir ruh için olursa olsun bir parçası önce ateş ruhuna sunulur." (İnan, 2000: 71) bilgisinden hareketle bu uygulama ile ateş iyese veya ruhunun izlerinin Gaziantep Çepnilerinde yaşadığı sonucuna ulaşılabilir. Bu konu hakkında görüştüğümüz kaynak kişiler, ateş iyese ya da ruhu hakkında bilgi sahibi olmadıklarını, ancak kurban kesildiğinde bir parça etin ateşe atılmasının iyi olacağını dile getirmişlerdir. Eski Türk inanç sisteminde ateş ve ateş iyese, ruhu hakkında bilgi için bkz. (İnan, 2000: 66-71; Kalafat, 1999: 59-64; Bayat, 2012: 116-138). Eski Türk inançlarının, Alevi ritüellerinde yaşaması ve ateş kültü ile Cem ritüelinde Kurbancı tarafından ateşe et atılması hakkında bilgi için bkz. (Ersal, 2013: 297).
- 4 <http://kurumsal.kulturturizm.gov.tr/turkiye/genel/KulturAtlasi/ciralik>.
- 5 Adıyaman'ın Besni ilçesine bağlı Yusufa Köyü'nün adı günümüzde Konuklu'dur.
- 6 Türk kültüründe menkıbelerin ve menakıbnamelerin önemi hakkında bilgi için bkz. (Ocak, 1992).
- 7 Kaynak kişilerin Yusuf Dede Garkın Ocağına bağlı olduklarını beyan etmeleri ve bu ocağa bağlı dedelerin menkıbelerini anlatmaları Malatya-Besni-Gaziantep ekseninde bu ocağın etkinliğine işaret etmektedir. Gaziantep Çepnilerinde sözlü gelenekten tespit edilen bu bilgiler, Zeynel Özlü'nün Adıyaman'ın Besni ilçesinde Dede Garkın ocağı ve ailevilik ile ilgili arşiv vesikaları ve sözlü gelenekten tespit ettiği bilgiler ile örtüşmektedir. Bu konuda bilgi için bkz. (Özlü, 2012).
- 8 Oğuz boylarının ongunları hakkında bilgi için bkz. (Ögel, 2003: 355-370; Roux, 2005: 377-383. Bu kaynaklarda Çepnilerin ongununun "Kumay" olduğu bilgisi bulunmaktadır. Günümüzde Gaziantep Çepnileri de Kumay'ın Çepni kuşu olduğunu bilmektedirler ve Gaziantep Çepnileri Derneği, derneğin sembolü olarak da Çepni damgasını kullanmaktadır.
- 9 Çepni dedeleriyle ilgili olarak tespit edilen diğer menkıbeler şöyledir: "Adıyaman'da Besni'de Sofraz çayı var. Orada bir değirmene Sarılar'dan talipleri geliyorlar. Yardıma geliyorlar dedelerine. Diyor ki taliplerine: Hanımlar, kızlar gelmiş, şıllık diyorlar, şekerli ekme yaparlar, ondan yapalım da gelen insanlara verelim. Sofraz çayına, değirmene varıyorlar ki sıra var, çuvalları getirmişler, günlerce aylarca sıra bekleniyormuş o zaman. Oğlum diyor, ben böyle böyle, benim misafirlerim geldi, diyor. Ben bunlara ekme yaptıracağım. Bana müsaade edin ben bunu çektireyim gideyim, diyor. Çok küçük bir şeymiş, üç beş kilo bir buğday yani. Yok, diyorlar, değirmene girmek sırasıyla. Tam yokuşa doğru tirmanıyor, değirmen duruyor. Bakıyorlar içine hiçbir şey yok. Değirmenin ağzından

su geliyor, değirmen dönmüyor. İhtiyarı yakalıyorlar, atlara biniyorlar geliyorlar, ihtiyar bunu sen yaptın, diyorlar. Olur mu, ben Allah mıyım, ben yapayım, diyor. Döndürüyorlar bunu, zorla. Eline ayağına kapanyolarlar işte. Suyun ağzını kapatın diyorlar, içinde ne varsa çıkarın, bunun buğdayını öğütün. Değirmeni Allah, Muhammed Ali diye değirmen taşına vuruyor, değirmen susuz dönüyor, buğdayı çekiyor. Bunu büyük bir kalabalık ta köye kadar getiriyor, Kel Mehdi'yi." (KK.12). "Kel Mehdi, Doğan Dede ile beraber Malatya'yı geçmişler orada. Malatya'yı geçtiklerinde kadı bunları yakalatmış. Üç tane dolandırıcı gelmiş dedeyim diye, milletten işte Çıralık alıyorlar veriyorlar, dedenin maaşı yok, bir şeyi yok, harçlığı yani. Paranın ismine de Çıralık deniyor. Talipleri tarafından dedenin geçimini idame ettirmesi için verilen bir para. Kadı bunları yakalatıyor. Bir şeyin içinde zehir veriyor böyle. Bizim Kel Mehdi'ye uzatırken oranın görevlisi, kolluk kuvveti, zabıt artık neyse, verirken o Doğan Dede zehiri alıyor hemen kendisi içiyor, Kel Mehdi'nin eline geçmeden. Kel Mehdi, hemen elini sıvazlıyor parmaklarından zehiri fincana akıtıyor. Kadı efendi, buyur bunu da sen iç diyor. Bir damlası bile bir fili öldürecek güçtedir derler o zehrin (KK.12).

¹⁰ Ağaç ve ağaç kültü, bu kültün halk edebiyatına yansımaları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. (Korkmaz, 2003, Duymaz ve Şahin, 2008; Alptekin, 2007; Işık, 2004; Ergun, 2004; Ergun, 2000, Ögel, 2002).

¹¹ Türk kültüründe meşe ağacı ile ilgili uygulamalar için bkz. (Ergun, 2004: 235-238).

Kaynakça

- ALPTEKİN, A. B. (2007). "Türk Halk Hikâyelerinde Ağaç Motifi Üzerine". *Milli Folklor*. (76): 33-39.
- ALTUN, I. (2008). *Kocaeli Suadiye/Çepni Halk Kültürü*. İstanbul: Doğu Kütüphanesi Yayınları.
- BAYAT, F. (2012). *Türk Mitolojik Sistemi (Kutsal Dışı-Mitolojik Ana, Umay Paradigmasında İlkel Mitolojik Kategoriler-İyeler ve Demonoloji)*, Cilt: 2, İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- ÇELİK, A. (1999). *Trabzon-Şalpazarı Çepni Kültürü*. Trabzon: Trabzon Valiliği İl Kültür Müdürlüğü Yayınları.
- ÇELİK, A. (2002). "Çepnilerin Anadolu'nun Türkleşmesindeki Yeri ve Önemi". *Türkler Ansiklopedisi*. C: 6, 312-323.
- DEMİR, N. (2012). "Orta ve Doğu Karadeniz Bölgesinde Çepni Türkmenleri ile Güvenç Abdal Ocağı'nın Kuruluşu". *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*. (63): 77-110.
- DUYMAZ, A. ve ŞAHİN H. İ. (2008). "Kaz Dağlarında Dağ, Ağaç ve Ocak Kültü Üzerine İnanış ve Uygulamalar". *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. (19): 116-126.
- ERGUN, M. (2000). "Türk Ağaç Kültü İnanıcının Dede Korkut Hikâyelerindeki Yansımaları". *Milli Folklor*. (47): 22-30.
- ERGUN, P. (2004). *Türk Kültüründe Ağaç Kültü*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.

- ERSAL, M. (2013). *Alevi-Bektaşî İnanç Sisteminde Hiyerarşik Yapı: Çubuk Havzası Aleviliği Örneği*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- GÜNAY, Ü. (2003). "Türk Halk Dindarlığının Önemli Çekim Merkezleri Olarak Dinî Ziyaret Yerleri". *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. (15): 5-36.
- IŞIK, R. (2004). "Türklerde Ağaçla İlgili İnanışlar ve Bunlara Bağlı Kültürler". *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. (9/2): 89-106.
- İNAN, A. (2000). *Tarihte ve Bugün Şamanizm Materyaller ve Araştırmalar*. Ankara: TTK Yayınları.
- KALAFAT, Y. (1999). *Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançlarının İzleri*. Ankara: AKMB Yayınları.
- KAYA, M. (2011). *Çepniler Tarihi Serüveni ve Giresun-Espiye Yöresinin Kültür Kökenleri*. İstanbul: Togan Yayınları.
- KORKMAZ, Z. (2003). "Eski Türklerdeki Ağaç Kültürünün İslamî Devirlerdeki Devamı". *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*. (1): 99-109.
- OCAK, A. Y. (1992). *Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Menâkıbnâmeler (Metodolojik Bir Yaklaşım)*. Ankara: TTK Yayınları.
- OCAK, A. Y. (2012). *İslam İnançlarında Hızır yahut Hızır-İlyas Kültü*. İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- OĞUZ, M. Ö. (2007). "Folklor ve Kültürel Mekân". *Milli Folklor*. (76): 30-32.
- ÖGEL, B. (2002). *Türk Mitolojisi (Kaynakları ve Açıklamaları ile Destanlar) II. Cilt*, Ankara: TTK Yayınları.
- ÖGEL, B. (2003). *Türk Mitolojisi (Kaynakları ve Açıklamaları ile Destanlar) I. Cilt*. Ankara: TTK Yayınları.
- ÖZLÜ, Z. (2012). "Besni Kazasında Alevi-Bektaşî Ocakları ile İlgili Bulgular". *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*. (63): 247-264.
- ROUX, J.-P. (2005). *Orta Asya'da Kutsal Bitkiler ve Hayvanlar*. İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- SÜMER, F. (1992). *Oğuzlar (Türkmenler) Tarihleri-Boy Teşkilatı-Destanları*. İstanbul: TDAV Yay., 1992.
- ŞAHİN, H. İ. (2013). *Çepniler Tarih İnanış ve Halkbilimi*. Ankara: Altınpost Yayınları.
- ŞİMŞEK Umaç, Z. (2011). *Çepni Ağzı (Dil Özellikleri-Metinler-Sözlük)*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir.
- YILDIRIM, D. (1998). *Coğrafyadan Vatana Geçiş ve Vatan ile Göç Ediş Problemi*. *Türk Bitiği*. Ankara: Akçağ Yayınları, 134-144.
- YÜCEL, A. (2002). "Türk Dünyasında Hıdırellez Kutlamaları ve İşlevleri". *Milli Folklor*. (54): 35-38.
- <http://kurumsal.kulturturizm.gov.tr/turkiye/genel/KulturAtlasi/ciralik> (24.04.2014,15:07)

Kaynak Kişi Dizini

KK.1: Hanifi Oğuzhan, 1950, ilkokul, Sarılar Köyü/Yavuzeli.

KK.2: Sofu Mehmet Oğuzhan, 1957, ilkokul, Sarılar Köyü/Yavuzeli.

KK.3: Aktan Şahan, 1970, üniversite, Sarılar Köyü/Yavuzeli.

KK.4: Halil Şahan, 1957, ilkokul, Sarılar Köyü/Yavuzeli.

KK.5: Vakkas Şahan, 1934, okuryazar, Sarılar Köyü/Yavuzeli.

KK.6: Ayşe Şahan, 1938, okuma yazma bilmiyor, Sarılar Köyü/Yavuzeli.

KK.7: Mehmet Gürbüz, 1964, üniversite, Sarılar Köyü/Yavuzeli.

KK.8: Fatma Gürbüz, 1942, okuma yazma bilmiyor, ev hanımı, Sarılar Köyü/Yavuzeli.

KK.9: Nadir Keskin, 1966, lise, dede (Musa-i Kazım Ocağı). Yukarı Kayabaşı Köyü/Yavuzeli.

KK.10: Ali Dönmez, 1941, ilkokul, Sarılar Köyü/Yavuzeli.

KK.11: Hüseyin Badem, 1965, lise, Sarılar Köyü/Yavuzeli.

KK.12: Mehmet Kocaakça, 1963, lise, dede (Yusuf Dede Garkın Ocağı), Sarılar Köyü/Yavuzeli.

KK.13: Mustafa Çelik, 1978, lise mezunu, Sarılar Köyü/Yavuzeli.

KK.14: Hasan Hüseyin Kocaakça, 1942, okuma yazma biliyor, çiftçi, dede (Yusuf Dede Garkın Ocağı), Sarılar Köyü/Yavuzeli.

KK.15: Yılmaz Dönmez, 1978, lise, Sarılar Köyü/Yavuzeli. (Derleyen: İskender Korkmaz).

KK.16: Hüseyin Doğan, 1986, lise, Sarılar Köyü/Yavuzeli. (Derleyen: İskender Korkmaz).

FOTOĞRAFLAR

Fotoğraf 1: *Çıralık'ta dorusunda oturan aile.*

Fotoğraf 2: *Çıralık'ta dorusunda oturan aile*

Fotoğraf 3: Ağaca niyaz eden Çepni.

Fotoğraf 4: Kurban etinin pişirildiği ocak.

Fotoğraf 5-6: Üç Doru olarak adlandırılan Sarılar Köyü mezarlığından bir görüntü.

Fotoğraf 7: Çıralık'ta türbede mum yakan ve duvara yapıştıran Çepniler.

